

Одеський національний університет імені І. І. Мечникова

(повне найменування вищого навчального закладу)

Факультет психології та соціальної роботи

(повне найменування інституту/факультету)

кафедра практичної та клінічної психології

(повна назва кафедри)

Дипломна робота

на здобуття ступеня вищої освіти «магістр»

на тему: **«Особливості соціально - психологічної реабілітації осіб із залежними формами поведінки»**

«Features of social and psychological rehabilitation of persons with dependent forms of behavior»

Виконала: студентка заочної форми навчання спеціальності 053 Психологія

Самара Євгенія Вікторівна

Керівник: канд.пед. наук, доц.Ласунова С.В.

Рецензент: к.мед.н, завідувачка змішаного психіатричного відділення №17, ООМЦПЗ

Косенко К. А.

Рекомендовано до захисту:

Протокол засідання кафедри

№_4_ від 24 листопада 2020 р.

Завідувач кафедри _____ Псядло Е.М.

(підпис)

Захищено на засіданні ЕК № _____

протокол № ____ від _____ .12.2020 р.

Оцінка _____ / _____ / _____
(за національною шкалою/шкалою ECTS/ бали)

Голова ЕК _____ Псядло Е.М

(підпис)

Одеса – 2020

ЗМІСТ

ВСТУП.....	4
РОЗДІЛ 1. ТЕОРЕТИКО-МЕТОДОЛОГІЧНІ ОСНОВИ ВИВЧЕННЯ ОСОБЛИВОСТЕЙ РЕСУРСІВ РЕАБІЛІТАЦІЇ ХІМІЧНО ЗАЛЕЖНИХ ОСОБИСТОСТЕЙ.....	9
1.1. Проблема дослідження реабілітаційного процесу в психологічній літературі.....	9
1.1.1. Основи системного підходу до реабілітації хімічно залежних особистостей.....	9
1.1.2. Загальні підходи та інструменти оцінки якості та ефективності реабілітації залежних від психоактивних речовин.....	13
1.2. Теоретичний аналіз ресурсного підходу в контексті проблеми реабілітації хімічно залежних особистостей.....	19
1.2.1. Підходи до вивчення ресурсів особистості в психологічній літературі.....	19
1.2.2. Теоретичні основи активації ресурсів хімічно залежних особистостей у процесі реабілітації.....	30
Висновки до 1 розділу.....	38
РОЗДІЛ 2.ОРГАНІЗАЦІЯ ЕМПІРИЧНОГО ДОСЛІДЖЕННЯ Й ОПИС МЕТОДИЧНОГО ІНСТРУМЕНТАРІЮ.....	41
2.1. Організація й етапи емпіричного дослідження.....	41
2.2. Характеристики методик дослідження.....	43
Висновки по 2 розділу.....	55
РОЗДІЛ 3. ЕМПІРИЧНЕ ДОСЛІДЖЕННЯ АКТИВАЦІЇ РЕСУРСІВ, ЩО ВПЛИВАЮТЬ НА КЛІНІКО-ПСИХОЛОГІЧНУ І СОЦІАЛЬНУ ЕФЕКТИВНІСТЬ РЕАБІЛІТАЦІЇ ХІМІЧНО ЗАЛЕЖНИХ.....	58
3.1. Загальні відомості про реабілітантів за результатами анкетування.....	58
3.2. Дослідження самооцінки та чуттєвого сприйняття внутрішньої картини хвороби хімічно залежних особистостей.....	59

3.3. Співвідношення між показниками психологічної кризи й індивідуальними особливостями хімічно залежних особливостей.....	63
3.4. Аналіз індивідуально-психологічних особливостей хімічно залежних осіб в реабілітаційному процесі.....	72
3.5. Обґрунтування практичної доцільності використання комплексної програми реабілітації.....	90
Висновки по 3 розділу.....	96
ВИСНОВКИ.....	100
СПИСОК ВИКОРИСТАНОЇ ЛІТЕРАТУРИ.....	104
ДОДАТКИ.....	116

ВСТУП

Актуальність теми дослідження. Сучасне суспільство перебуває в ситуації глобальної кризи та надзвичайно високих темпів трансформації всіх своїх структур. Одним із наслідків цих змін є зростання у всьому світі кількості осіб, залежних від психоактивних речовин.

Психічне здоров'я розглядається не тільки як складова, але і як основа загального здоров'я людини. На думку експертів Всесвітньої організації охорони здоров'я, психічні розлади та розлади поведінки слід вважати однією з серйозних загроз здоров'ю та продуктивності нації. При цьому депресія та суїциди, розлади особистості, алкоголізм та наркоманія зберігають високу питому вагу в структурі психічних захворювань. Аддиктивна поведінка сьогодні є проблемою значної кількості населення розвинених країн. Мільйони людей у світі вживають наркотики, й Україна – не виняток: кожна третя особа має досвід вживання сильнодіючих наркотиків. Значна розповсюдженість опіїдної наркоманії пов'язана зі змінами соціально-економічної ситуації в Україні, зростанням кримінального імпорту та виробництва наркотиків. Збільшення кількості хворих на наркоманію відбувається як за рахунок осіб, які тільки почали систематично вживати психоактивні речовини, так і у зв'язку з недостатньою ефективністю лікування. З огляду на соціальну значущість проблеми, вивчення аддиктивної поведінки особистості є актуальним напрямком психологічної науки, оскільки дозволяє виявити різноманітні фактори і механізми розвитку наркозалежності. Питання психологічної залежності особистості досліджувалися Р.А. Гросом, Т.Б. Дмитрієвою, Б.В. Зейгарнік, А.А. Корчагіною, О.С. Мінко, І.П. Лисенком, І.В. Лінським, І.К. Сосіним, Л.Н. Юрьєвою та ін., які стверджували, що наркотична залежність є глибинно-психологічним явищем, що охоплює всю життєдіяльність особистості. У межах цього напрямку працює велика кількість сучасних авторів: Ф.Б. Березін, В.С. Бітенський, Н.П. Бурмака, З.Н. Зикова, Н.В. Вострокнутов, Г.Д. Золотова, С.А. Кулаков, Н.С. Курек, К.С. Лисецький, О.О. Лічко, І.В.

Лінський, П.В. Лютий, О.С. Мінко, М.О. Мінц, Е.Н. Проценко, та ін. Широке розповсюдження опіоїдної наркоманії в сучасному суспільстві зумовило необхідність вивчення її специфіки (Г.В. Залевський, І.П. Лисенко та ін.). Важливим завданням, що має як теоретичне, так і практичне значення, є з'ясування зв'язку між ефективністю реабілітації осіб, залежних від опіоїдів, та особливостями їх психологічних, психопатологічних характеристик, поглиблення знань про механізми патогенезу синдрому залежності від опіоїдів, що дозволить розробити і запровадити в клінічну практику ефективні методи реабілітації та 4 психотерапії. Отже, актуальність обраної теми дослідження визначається нагальною потребою в ефективних методах психологічної реабілітації наркозалежних осіб, необхідністю розвитку й координації міждисциплінарних підходів до проблеми психологічної реабілітації.

З'ясування зв'язку між ефективністю реабілітації осіб, залежних від психоактивних та особливостями їх індивідуально-психологічних характеристик є важливим завданням, що має як теоретичне, так і практичне значення. Відтак, необхідними є оновлення підходів до реабілітації наркозалежних, вдосконалення програм реабілітації та впровадження різноманітних психологічних методів допомоги, які б ураховували індивідуальні психологічні характеристики, особливості особистісних ресурсів.

З огляду на означене, тему емпіричного дослідження було сформульовано як «Особливості соціально-психологічної реабілітації осіб із залежними формами поведінки».

Мета дослідження - вивчити особливості актуалізації особистісних ресурсів хімічно залежних особистостей в лікувально-реабілітаційному процесі.

Відповідно до мети дослідження були визначені наступні **завдання дослідження**:

1. Вивчити теоретико-методологічну базу з питань поняття хвороба при хімічній залежності.

2. Проаналізувати теоретичні підходи і принципи програм реабілітації залежних від ПАР, які використовуються на різних етапах надання соціально-психологічної допомоги.
3. Вивчити особливості соціально-психологічної діяльності в лікувально-реабілітаційному процесі хімічно залежних.
4. Підібрати комплекс психодіагностичних методів, релевантних меті та предмету дослідження, провести емпіричне дослідження.
5. Аналіз впливу індивідуально-психологічних особливостей на ефективність клініко-психологічної і соціальної реабілітації залежних від психоактивних речовин.
6. Обґрунтувати практичну доцільність використання комплексної програми реабілітації.

Об'єкт дослідження: індивідуально-психологічні особливості особистостей з різними формами хімічної залежності.

Предмет дослідження: особливості впливу індивідуально-психологічних характеристик залежних від психоактивних речовин на клініко-психологічну і соціальну ефективність їх реабілітації.

Методи дослідження. У роботі використовувалася система методів і процедур отримання даних, що включає: теоретичний аналіз психологічної літератури в контексті предмета і завдань дослідження; емпіричні методи: метод спостереження, бесіди, анкетування, опитування, тестування.

В роботі використовувався комплекс стандартизованих психологічних методик: Методика «Особистісний диференціал» (адаптований в НДІ ім. В.М. Бехтерева); «Тест-опитувальник діагностики показників переживання професійної кризи» (О.П. Саннікова, І.В. Бринза); «Особистісна готовність до змін» (Ролнік, Хезер, Голд, Хал, в адаптації Н. Бажанова і Г.Л. Бардієра); «Опитувальник втрат і придбань» (Н.Є. Водоп'янова, М.В.Штейн); 16F опитувальник рис особистості Р. Кеттелла.

Обробка даних здійснювалася з допомогою комп'ютерної статистичної програми SPSS v.23.0. for Windows, що дозволяє обчислити коефіцієнти кореляцій досліджуваних змінних та t-критерій Стьюдента.

Емпіричною базою дослідження стали реабілітаційні центри м. Одеса, які використовують програму «12 кроків». Обсяг вибірки склав - 78 осіб, з них 65 чоловіків і 13 жінок. Загальна вибірка включає в себе дві: 24 реабілітантів з алкогольною залежністю (3 жінки і 21 чоловік) і 54 реабілітантів з наркотичною залежністю (10 жінок і 43 чоловіків). Вік випробуваних склав 15-63 років, середній вік по групі 25-37 років. Тривалість захворювання від 1-20 років. Рівень соціальної зайнятості випробовуваних: безробітні 35 осіб, що працюють – 35 осіб, навчання - 8 чоловік.

Практичне значення результатів дослідження. Отримані результати можна використовувати в процесі реабілітації та ресоціалізації, в індивідуально-психологічній роботі при консультуванні і корекції поведінки осіб, залежних від психоактивних речовин; в процесі підготовки спеціалістів психологів на практичних і лабораторних заняттях.

Публікації. Результати дослідження відображені у 2 публікаціях у фахових наукових виданнях України:

1. Самара О.Є., Самара Є.В. Психотерапевтична допомога в системі реабілітації хімічно залежних осіб // Збірник тез доповідей 76-ї студентської наукової конференції Одеського національного університету імені І.І. Мечникова Підсекція: "Психологія" (22-25 квітня 2020р. м. Одеса). - Одеса: ОНУ ім. І.І. Мечникова 2020. – С. 274-278

2. Самара О.Є., Самара Є.В. Психотерапія та психологічне консультування в наркології. // Актуальні питання психології у сучасному інноваційному просторі: Збірник матеріалів міжнародної наук. – практ. конф., м. Одеса, ОНМУ, 15-16 травня 2020р. / Редкол.: Р.П. Шевченко, Л.С. Смокова, Н.В. Каргіна. - Одеса: ОНМУ, 2020. – С. 179 – 183.

Структура випускної роботи. Випускна робота складається зі вступу, трьох розділів, списку використаної літератури та додатків. Загальний обсяг

роботи становить 117 сторінок, основний текст викладено на 105 сторінках. Робота містить 11 таблиць, 9 рисунків. У списку використаної літератури 115 найменування, з них 2 іноземних джерел. Обсяг додатків становить 10 сторінок.

ВИСНОВКИ

1. Розглянувши теоретико-методологічну базу вивчення процесу реабілітації хімічно залежних, ми дійшли висновку про те, що процес реабілітації розглядається як цілісна система медичних, психологічних, психотерапевтичних, правових і соціальних заходів, спрямованих на максимально можливе відновлення і поліпшення фізичного і психічного здоров'я хворих на алкоголізм чи наркоманію, формування у них нормативних особистісних і соціальних якостей, здібностей повноцінного функціонування в суспільстві без вживання ПАР. Для досягнення цих цілей необхідний комплексний підхід з використанням фармакотерапевтичних засобів (переважно на ранніх етапах), терапії середовищем і зайнятістю, різних психотерапевтичних технік, перш за все групових, і соціальних програм, що включають навчання професії, залучення до навчання або трудової діяльності, нормалізацію сімейних відносин.

2. Огляд наукової літератури показав, що в психології ще не описаний категоріальний апарат ресурсів, немає однозначного і загальноприйнятого поняття «ресурс». Найчастіше під терміном «ресурси» розуміють кошти, можливості, запаси і умови, які є в потенційному стані у людини і які особистість при необхідності може використовувати для досягнення бажаного результату. У більшості проаналізованих джерел психологічні ресурси особистості вивчаються з позицій теорій долання, теорій адаптації та теорій змін, межі між якими умовні.

3. З'ясовано, що ресурси особистості - це актуалізовані потенційні можливості людини у вигляді способів або дій, спрямовані на те, щоб впоратися зі стресом, спричиненим минулими, нинішніми чи майбутніми ситуаціями. Основними атрибутами особистісних ресурсів як специфічних психологічних "інструментів" є усвідомленість, мотивація, значимість і цілеспрямованість їх використання або накопичення в процесі реабілітації хімічно залежних особистостей. Тому в центрі уваги дослідників опиняються ті психологічні резерви і ресурси особистості, які допомагають людині їх

успішно пройти шлях реабілітації.

3. Для підтвердження гіпотези нами було сформульовано принципи організації та зміст етапів емпіричного дослідження, визначено методичну процедуру дослідження індивідуально-психологічних особливостей хімічно залежних особливостей, які можуть бути актуалізовані для ефективного процесу реабілітації; обґрунтовано і визначено репрезентативну вибірку респондентів, підібрані адекватні і надійні методики дослідження, що спрямовані на вимір показників, що вивчаються, визначено математико-статистичні методи для обробки одержаних результатів емпіричного дослідження.

4. На основі проведеного систематизованого огляду методик, направлених на визначення індивідуально-психологічних особливостей хімічно залежних особливостей в якості психодіагностичного інструментарію нами були обрані наступні методики: методика «особистісний диференціал», оригінальний тест-опитувальник показників переживання професійної кризи (Автори О.П. Саннікова, І.В. Бринза), опитувальник «Втрати та придбання персональних ресурсів» (автори Н. Водоп'янова, М. Штейн), методика "Особистісна готовність до змін ", розроблена канадськими вченими Роднік, Хезер, Голдом и Халом (адаптація Н.А. Бажанова і Г.Л. Бардієр) та багатofакторний особистісний опитувальник 16 PF Р.Кетела.

5. Результати дослідження показали необхідність формування у пацієнтів адекватних уявлень про їх захворювання і вироблення у них більш чітких і повних уявлень про здоров'я як про фактор, що визначає кінцеву мету лікування і прихильність до нього. Для підвищення ефективності лікувально-реабілітаційних заходів і формування прихильності до лікування необхідно формувати у пацієнтів адекватну, структуровану внутрішню картину хвороби, знижуючи вплив негативних емоційних переживань шляхом їх когнітивної переробки.

6. Встановлені багатозначні як позитивні, так і негативні зв'язки на високому рівні значущості між показниками психологічної кризи, факторами особистості (за Р.Кеттеллом), показниками ресурсності особистості та показниками особистісної готовності до змін.

7. Отримані результати вказують на статистичні закономірності в прояві досліджуваних властивостей. Процес реабілітації активує психологічні ресурси хімічно залежних особистостей, які пов'язані з певною комбінацією рис осіб, залежних від психоактивних речовин, їх ресурсності та структурними компонентами особистісної готовності до змін.

8. Виявлена специфіка у використанні особливостей хімічно залежних особистостей, які виступають ресурсами в реабілітаційному процесі. Активізуються такі риси особистості, як сміливість, сила «Я», високий самоконтроль, товарицькість, та оптимізм; показники ресурсності, а саме збільшується психологічна складова суми придбань у порівнянні зі сумою втрат. Змінюється структура психологічної готовності до змін, спостерігається домінування адаптивних можливостей особистості, толерантності до невизначеності, пристрастності.

9. Отримані результати не вичерпують всіх аспектів досліджуваної проблеми. Подальший напрямок наукових пошуків може бути здійснений в напрямку вивчення індивідуально-психологічних ресурсів долання психологічної кризи залежно від вікових, гендерних розходжень і т.п., а також в напрямку розробки комплексу психологічних практик і рекомендацій, спрямованих на надання психотерапевтичної та консультаційної допомоги особистості, яка гостро переживає кризу, з урахуванням її психологічних ресурсів долання, які запускають процес ефективних змін в її житті та особистісного розвитку.

10. Психотерапія залежних від ПАР, є основним стрижнем безперервного інтенсивного реабілітаційного процесу. Вона повинна бути націлена на формування властивостей психологічної стійкості до повторного залучення в залежність від ПАР, а також - на створення адекватного образу

Я, усвідомлення і переоцінку особистісної історії хвороби, зокрема, моментів, пов'язаних з психологічними витоками захворювання. Прогностично - важливим щодо визначення режимів лікування, реабілітації та вірогідності формування подальшої ремісії є дослідження психологічних характеристик залежних від ПАР, за допомогою психодіагностичних методик з використанням інноваційних та комплексних діагностичних технологій - таких, як психогенетичний аналіз, оцінка якості життя, визначення реабілітаційного потенціалу індивідуально-психологічних особливостей залежних від ПАР, як ресурсів реабілітаційного процесу.

СПИСОК ВИКОРИСТАНОЇ ЛІТЕРАТУРИ

1. Адильханова К.А., Беспалова Л.Ю., Беспалов Ю.И. Динамика клинико–психопатологических синдромов, связанных с потреблением ПАВ, и некоторые признаки ранней диагностики зависимости от них / Материалы III съезда психиатров, психотерапевтов, наркологов и медицинских психологов Республики Казахстан (10–11 сентября 2009 г.). А., 2009. С. 108-109.
2. Айвазова А.Е. Психологические аспекты зависимости. СПб: Речь, 2003. 120 с.
3. Александрова Л.А. К концепции жизнестойкости в психологии /«Сибирская психология сегодня»: сб. научн. трудов] / Под ред. М.М. Горбатовой, А.В. Серого, М.С. Яницкого. - Кемерово: Кузбассвузиздат, 2004. Вып. 2. С. 82-90.
4. Абульханова-Славская К. А. Стратегия жизни М. : Мысль, 1991. 301 с.
5. Альтушер, В.Б., Надеждин А.В. Наркомания: дорога в бездну М.:Просвещение, 2000. 78 с.
6. Амбрумова А.Г. Анализ состояний психологического кризиса и их динамика / Психологический журнал. 1985. Т. 6, № 6. С. 107-115.
7. Анохина И.П. Основные биологические механизмы алкогольной и наркотической зависимости / Руководство по наркологии: В 2 т. Т. 1 / Под ред. Н.Н. Иванца. М.: Медпрактика, 2002. С. 33-41.
8. Анохина И.П., Москаленко В.Д. Генетика алкоголизма и наркоманий / Руководство по наркологии. В 2 т. Т.1. / Под ред. Н.Н. Иванца. М.: Медпрактика, 2002. С. 140-160.
9. Анцыферова Л.И. Личность в трудных жизненных условиях: переосмысливание, преобразование ситуаций и психологическая защита / Психологический журнал. 1994. Т. 15. № 1. С. 3-19.
10. Ассаджиоли Р. Духовное развитие и нервные расстройства / Урания. – 1991. № 2. С. 6-12.

11. Собчик Л.Н. Проблема духовности в психологии / материалы междисциплинарно-практического сборника [Глобальные проблемы человечества]. М.: Изд-во МГУ, 2006. 264 с. (С. 66-71).
12. Асланова Л.М. Девиантное поведение подростков, злоупотребляющих наркотическими и токсическими веществами / Сборник "Проблемы контроля наркотических средств и профилактики наркоманий" Машанцева Н.В.(ред. Э.А. Бабаян) // М. 1999. 290 с.
13. Бабаян Э.А., Гонпольский М.Х. Наркология. М.: Медицина, 2001. 190 с.
14. Баканова А.А. Критическая ситуация как столкновение с экзистенциальными проблемами: материалы Всероссийского научно-практического конференции / [«Актуальные проблемы становления личности в современном мире»], (Магнитогорск, 30-31 мая 2001 г.). Магнитогорск: МаГУ, 2001. С. 44-46.
15. Батаршев А. В. Диагностика пограничных психических расстройств личности и поведения. М.: Изд-во Института Психотерапии, 2004. 320 с. С. 112–168.
16. Батищев В.В., Негериш Н.В. Методология организации программы психотерапии и реабилитации больных зависимостью от психоактивных веществ, имеющих низкий уровень мотивации на лечение / Российский фонд НАН. М., 2001. 184 с.
17. Белогуров С.Б. Наркотики и наркомания. СПб.: Университетская книга, 2002. 160 с.
18. Березин Ф.Б. Психическая и психофизиологическая адаптация человека. Л.: Наука, 1988. 270 с.
19. Битенский В.С., Херсонский Б.Г., Дворяк С.В., Глушков В. А. Наркомания у подростков. К.: Здоровье, 2003. 176 с.
20. Благов Л.Н., Найденова Н.Г., Власова И.Б., Найденова И.Н. Методологические проблемы реабилитации больных с наркотической зависимостью / Сборник научных трудов. Вып. 2. М.: Издательство РГМУ, 2004. С. 384-387.

21. Бодров В. А. Информационный стресс: Учебное пособие для вузов. М.: ПЕР СЭ, 2000. 352 с.
22. Бодров В.А. Проблема преодоления стресса. Часть 2. Процессы и ресурсы преодоления стресса / Психологический журнал. Том. 27. № 2. С. 113-123.
23. Брынза И.В. Особенности переживания профессионального кризиса у лиц с различным типом эмоциональности / Дисс. канд. психол. Наук. Одесса, 2000. 281 с.
24. Брюн Е.А., Савченко Л.М, Соборникова Е.А. Опыт реабилитационной работы в системе помощи лицам злоупотребляющим психоактивными веществами / Российский медицинский журнал. 2013. № 4/2013. С. 45-49.
25. Бухановский А.О. Болезнь зависимого поведения: определение, систематика, клиника / Актуальные вопросы охраны психического здоровья. Краснодар, 2003. С.86-87.
26. Вайнер Э. Н. Профилактика аддиктивного поведения в молодежной среде / ОБЖ. Основы безопасности жизнедеятельности. 2011. № 1 (175). С. 32-41.
27. Валентик Ю.В. Терапевтические сообщества - основа наиболее успешных программ реабилитации больных наркоманиями. Профилактика и реабилитация в наркологии. М.: 2002. 80—90с.
28. Варій М. Й. Загальна психологія : навч. посібник. [2-ге видан., випр. і доп.]. К.: Центр учбової літератури, 2007. 968 с.
29. Василюк Ф. Е. Психология переживания (анализ преодоления критических ситуаций). М.: Издательство Московского университета, 1984. 200 с.
30. Василюк Ф. Е. Типология переживания различных критических ситуаций / Психологический журнал. - 1995. - Т. 16, № 5. - С. 104-114.

31. Васильев В.Н., Кривулин Е.Н. Личностные особенности при резистентном течении опийной наркомании / В.Н.Васильев, Е.Н. Кривулин // Актуальные проблемы возрастной наркологии. Ч., 2009. С. 24-26.
32. Водопьянова Н.Е. Психодиагностика стресса. Спб.: Питер, 2009. 336 с.
33. Воропай А.В. Вредные привычки и здоровье. М.: Медицина, 1986. 320 с.
34. Гурвич И.Н. Выводы и рекомендации для программ первичной профилактики. СПб: 2000. 175 с.
35. Даренский И.Д., Демина М.Б., Чирко В.В. Наркологические заболевания как этап течения личностной патологии / Материалы 1 Российского национального конгресса по наркологии с международным участием. М., 2009. С. 67 - 69.
36. Дикая Л.Г. Психология саморегуляции функционального состояния субъекта в экстремальных условиях деятельности: дисс. доктора психол. наук: 19.00.03 . М., 2002. 342 с.
37. Дмитриева Т.Б., Игонин А.Л., Клименко Т. В. и др. Реабилитационные мероприятия, проводимые в условиях наркологических стационаров (обзор) / Наркология. 2004. № 8. С. 33-37.
38. Донченко Е. А. Личность: конфликт, гармония. К.: Политиздат Украины, 1989. 175 с.
39. Дудко Т.Н., Валентик Ю.Н., Вострокнутов Н.В. и др. Концептуальные основы реабилитации несовершеннолетних, злоупотребляющих психоактивными веществами. М.: 2001. 121с.
40. Дудко Т.Н, Котельникова Л.А. и др. Реабилитация наркологических больных в условиях амбулатории. Методические рекомендации. М.: 2004. 96с.
41. Дудко Т.Н., Пузиенко В.А., Котельникова Л.А. Дифференцированная система реабилитации в наркологии. Методические. М.: 2001. 137с.

42. Жусупова Э.Т., Субханбердина А.С. Роль патологического влечения в рецидивировании болезней зависимости (литературный обзор) / Материалы III съезда психиатров, психотерапевтов, наркологов и медицинских психологов Республики Казахстан (10-11 сентября 2009 г.). Алматы, 2009. С. 126.

43. Замечания к городской программе "Профилактика наркозависимости в Санкт-Петербурге" среди молодёжи и подростков на 1999-2001. СПб, 2000. 43 с.

44. Заслуживающий внимания опыт лечения наркомании: наблюдения из Европы (по материалам Кочуровской И.). Наркология. 2009. С. 78—82.

45. Зенцова Н.И., Каклюгин Н.В. Динамика смысложизненных ориентаций у лиц с опийной зависимостью, участвующих в реабилитационных программах религиозного и нерелигиозного типа / Вестник Московского университета. Серия 14. Психология. 2012. №3. с. 49-59.

46. Зиновьев С.В., Сафонов А.Т. Этапность психотерапевтического ведения пациентов с сопутствующей аддиктивной патологией / Сб. тезисов конференции с международным участием «Психотерапия в системе медицинских наук в период становления доказательной медицины». СПб: 2006. С.161-162.

47. Иванец Н.Н. Лекции по наркологии. М.: Нолидж, 2000. С.240.

48. Кабанов М.М. Основные принципы реабилитации психических больных / Реабилитация психических больных. Л., 1971. С. 11-17.

49. Капустина А. Н. Многофакторная личностная методика Р. Кеттелла.. СПб.: «Речь». 2007. 104 с.

50. Катков А.Л., Василенко И.В. Сравнительная динамика формирования ремиссий в группах пациентов с опиоидной зависимостью, дифференцированных по основным моделям оказания наркологической помощи / Вопросы наркологии Казахстана. П.: 2005. Т., № 3. С. 56-57.

51. Катков А.Л. Медико-социальная реабилитация зависимых от психоактивных веществ (обзор современных подходов и технологий) / Под ред. А.Л. Каткова. П.: 2011. 397 с.
52. Катков А.Л., Титова В.В. Интегративно-развивающая, двухуровневая психотерапия наркозависимых. П.:2002. С.27-35.
53. Клайн П. Справочное руководство по конструированию тестов: введение в психометрическое проектирование. К.: ПАН Лтд, 1994. 284 с.
54. Кожевникова Е.Ю. Личностные ресурсы преодоления ситуации социально-экономической депривации : автореф. на соиск уч. степ. канд. психол. наук: спец. 19.00.01 «Общ. психол., психол. личности и история психол.». Краснодар, 2006. 26 с.
55. Козлов, А.А. Наркомании. Медицинские и социальные последствия. Лечение. М.: «Анахарсис», 2001.- 208 с.
56. Козлов В.В. Социальная и психологическая работа с кризисной личностью: Методическое пособие . Москва, 2001. 302 с.
57. Концепция профилактической антинаркотической помощи / под рук. Г.Н. Тростнецкой. Разработана МО РФ при поддержке МЗ РФ М., 2000. 289 с.
58. Кривулин Е.Н. Особенности амбулаторной / Актуальные проблемы возрастной наркологии. Ч., 2009. С. 155-160.
59. Кумышева Р.М. Психология человека в современном мире. Том 5. Личность и группа в условиях социальных изменений (Материалы Всероссийской юбилейной научной конференции, посвященной 120-летию со дня рождения С.Л. Рубинштейна, 15–16 октября 2009 г.) / Ответственный редактор А. Л. Журавлев. М.: Изд-во «Институт психологии РАН», 2009. 400 с., С. 37-45.
60. Леонтьев Д.А. Восхождение к экзистенциальному миропониманию : материалы 3 Всерос. научно-практич. конф. по экзистенциальной психологии; [под ред. Д.А. Леонтьева]. М.: Смысл, 2007. С. 3-12.

61. Леонтьев Д.А. Очерк психологии личности. М.: Смысл, 1993. – 43 с.
62. Леонтьев Д.А. Психология свободы: к постановке проблемы самодетерминации личности / Психологический журнал. 2000. Т.21. № 1. С. 15–25.
63. Лучшие практики диагностики, лечения и реабилитации зависимости от психоактивных веществ: Реабилитация зависимых / Под ред. Алтынбекова С.А. Павлодар. 2004. III том. 358 с.
64. Лушин П.В. Личностные изменения как процесс: теория и практика Одесса: Аспект, 2005. 334 с.
65. Магомед-Эминов М.Ш. Трансформация личности. М.: Психодинамическая Ассоциация, 1998. 496 с.
66. Майленова Ф. Выбор и ответственность в психологическом консультировании. М.: "КСП+", 2002. 416 с.
67. Медико-социальная реабилитация зависимых от психоактивных веществ (обзор современных подходов и технологий) / Под ред. А.Л. Каткова. П., 2011. 397 с.
68. Менделевич В.Д. Наркозависимость и коморбидные расстройства поведения. М.: МЕД пресс-форм, 2003. 328 с.
69. Методика личностного дифференциала (вариант, адаптированный в НИИ им. В.М.Бехтерева) / Социально-психологическая диагностика развития личности и малых групп. М., 2002. С.20-21.
70. Мир без наркотиков. Методические рекомендации для педагогов, психологов, организаторов профилактических мероприятий. Т., 2000. 129с.
71. Муздыбаев К. Стратегии совладания с жизненными трудностями. Теоретический анализ / Журнал социологии и социальной антропологии. 1998. Т. 1. № 2. С. 37-47.
72. Мусабекова Ж.К. Клинико-психологические особенности состояния отмены при опийной зависимости и персонология больного наркоманией: Автореф. Дисс. канд. мед. Наук. Томск, 2006. 24 с.

73. Мудров В. М. Основы безопасности жизнедеятельности. Ответы на экзаменационные билеты. 11 класс: Учебное пособие. М.: Издательство «Экзамен», 2005. 96 с.
74. Нартова-Бочавер С.К. "Coping behavior" в системе понятий психологии личности / Психологический журнал. 1994. Т. 15. № 1. С. 3-18.
75. Научно-методические основы профилактики наркомании в семье. / Под. ред. С.В. Березина, К.С. Лисецкого, М., Изд-во РАО. 2000. 203 с.
76. Осипова А.А. Справочник психолога по работе в кризисных ситуациях. Ростов н/Д: Феникс, 2006. 315с.
77. Пак Т.Б. Комплексная психотерапия лиц с героиновой зависимостью / Актуальные вопросы биологической, клинической и профилактической наркологии. М. 2007. С. 83-84.
78. Парыгин, Б.Д. Психологическая готовность к территориальному самоуправлению: проблемы и перспективы. СПб., 2001. 190с.
79. Пергаменщик Л.А. Кризисная психология. Учебное пособие. Мн.: Вышэйшая школа, 2004. 288 с.
80. Петрова Е.А., Хазова С.А. Основные проблемы в исследовании ресурсов совладающего поведения / Актуальные проблемы психологии личности. В 2 ч. Ч. 1: сборник научных статей / Учреждение образования "Гродненский гос. ун-т им. Я.Купалы"; науч. ред.: К.В. Карпинский.- Гродно: ГрГУ, 2012. 405с.
81. Постылякова Ю.В. Психологическая оценка ресурсов совладания со стрессом в профессиональных группах: дис. канд. психол. наук: 19.00.03. Москва, 2004. 184 с.
82. Проценко Е. Н. Наркотики и наркомания. М.: Издание 5-е, пересмотренное и дополненное, из-во «Триада», 2006. 256 с.
83. Романова Е. С. Психодиагностика. 2-е изд. СПб.: Питер, 2009. 400 с.

84. Рубштейн Н. Полный тренинг по развитию уверенности в себе. 73 упражнения, которые сделают вас абсолютно уверенным человеком. М.: Эксмо, 2009. 224 с. С.198–205.
85. Рыбкин И. В. Коучинг Социального Успеха. М. : Изд-во "Институт общегуманитарных исследований", 2005. с. 55 – 60.
86. Рязанцева Е. Ю. Проблема исследования ресурсов личности в психологической науке / Актуальні проблеми психології Інституту психології ім. Г.С. Костюка: зб. наук. праць [за ред. С.Д. Максименка, М.В. Папучі]. – Київ-Ніжин, 2008. Т. 10. Вип. 6. С.126 – 130.
87. Рязанцева Е.Ю. Экзистенциальные ресурсы лиц, переживающих психологический кризис. Дисс.канд.психол. наук . Одесса, 2012. 294 с.
88. Селье Г. Стресс без дистресса. М.: Прогресс, 1979. 123 с.
89. Семичов С.Б. Теория кризисов и психопрофилактика: (обзор литературы) / Труды Ленинградский научно-исследовательского психоневрологическими института имени В. М. Бехтерева. Л., 1978. Т. 63: Неврозы и Пограничные состояния. С. 96-99.
90. Сирота Н.А., Ялтонский В.М., Баушева И.Л., Хажиллина И.И., Петунс О.В., Корецкая И.А. Проект первичной профилактики употребления психоактивных веществ в школьной среде. М., 2000. 239с.
91. Соболев В.А., Белоусов Ю.Л., Подгорный И.А. Центр первичной профилактики наркотизма: методологическое и организационное обеспечение. Х.: Финарт, 2002. 180с.
92. Собчик Л.Н. Проблема духовности в психологии: материалы междисципл. н.-практ. сб. [Глобальные проблемы человечества]. М: Изд-во МГУ, 2006. 264 с.
93. Соловьева С.Л. Психология экстремальных состояний. СПб.: ЭЛБИ – СПб, 2003. 128 с.
94. Социальная работа: теория и практика / М.: ИНФРА-М. 427 с.
95. Технологии социальной работы: Учебник / Под ред. Холостовой Е. М.: ИНФРА - М, 2001. 400 с.

96. Фаерман М.И. Психологический подход к изменениям (интегративный подход. Монография / М.И. Фаерман. М.: Институт психологии РАН, 2007. 217с.

97. Федеральное агентство по здравоохранению и социальному развитию национальный научный центр наркологии: Социальная работа в наркологии. Методические рекомендации, М. 2007. 39 с.

98. Фетискин Н.П. Социально-психологическая диагностика развития личности и малых групп. М.: Изд-во Института Психотерапии, 2002. 490 с.

99. Фонтана Д. Как справиться со стрессом: пер. с англ. Т.М. Марютиной: Педагогика-Пресс, 1995. 352 с.

100. Цетлин М.Г., Пелипас В.Е. Реабилитация наркологических больных: концепция, программа. М.: «Анахарсис», 2001. 211 с.

101. Чирко В.В., Демина М.В. Очерки клинической наркологии (наркомании и токсикомании: клиника, течение, терапия). М.: Медпрактика, 2002. 240 с. Шабанов П.Д. Основы наркологии. СПб.: Лань, 2002. 560 с.

102. Шаблина В.П. Руководство для семей наркоманов и злоупотребляющих психотропными веществами. СПб, 2000. 163с.

103. Шкуратова И.П. Личностные ресурсы как фактор совладания с кризисными ситуациями / Психология кризиса и кризисных состояний. Междисциплинарный ежегодник. 2007. Вып.4, С. 17-23.

104. Эйдемиллер Э.Г., Юстицкис В. Психология и психотерапия семьи. 4-е изд. СПб.: Питер, 2008. 672 с.

105. Эриксон М., Хейли Дж. Стратегии семейной терапии / Пер. с англ М.: Институт Общегуманитарных Исследований, 2007. 432 с.

106. Юсопов О.Г., Тампишева Д.Р., Абзуллин А.Т. Применение терапии изобразительным искусством в программах медико–социальной реабилитации / Вопросы наркологии Казахстана. П: 2005. Т.V, № 4. С. 57-62.

107. Юсопов О.Г. Планирование лечения, работа с индексом тяжести аддикции и мотивационное интервьюирование зависимых от ПАВ на этапах

МСП // Вопросы наркологии Казахстана. II: 2008. Т. VII, № 3. С.44-53.

108. Ялтонский В.М., Колпаков Я.В. Мотивационная сфера личности как объект профилактики зависимости от алкоголя / Актуальные вопросы биологической, клинической и профилактической наркологии. М., 2007. С. 120-121.

109. Folkman S. An analysis of coping in a middle-aged community sample / S. Folkman, R.S. Lazarus // J. of Helth and Soc.Behavior, 1980. V. 21. P. 219-239.

110. Theories of Drug Use // Drugs in American Society, 5th edition / Ed. by E. Goode. McGraw-Hill, 1999. Ch. 3.

Электронні ресурси:

111. Иванец Н.Н., Пелипас В.Е., Дудко Т.Н., Цетлин М.Г. Организационно-методические аспекты реабилитации наркологических больных [Электронный ресурс]: <http://archiv.council.gov.ru/files/journalsf/item/20060920094157.pdf> (дата звернення 21.03.2020).

112. Илюк Р.Д., Громыко Д.И., Берно-Беллекур И.В., «Характеристика эмоциональных расстройств у зависимых от психоактивных веществ». Вестник СПбГУ, Сер. 11.2011. Вып. 2 [Электронный ресурс] <http://cyberleninka.ru/article/n/harakteristika-emotsionalnyh-rasstroystv-u-zavisimyh-ot-psihoaktivnyh-veschestv> (дата звернення 14.04.2020).

113. Лукин-Григорьев В.В. Психологические аспекты личностного кризиса: (социально-психологические проблемы) [Электронный ресурс]: дис. Канд. психол. наук: 19.00.05 / Лукин-Григорьев Виктор Владимирович. - М.: РГБ, 1999. - 202 с. - (Из фондов Российской гос Библиотеки). - Режим доступа к дис.: <http://diss.rsl.ru/diss/03/0017/030017017.pdf>. (дата звернення 06.05.2020).

114. Перевозчикова О.Ю. Феноменологічний аналіз ресурсів. - Режим доступу:http://umo.edu.ua/images/content/nashi_vydanya/stud_almanah/41.pdf (дата звернення 14,03.2020).

115. Сергиенко Е. А. Контроль поведения: индивидуальные ресурсы субъектной регуляции / Сергиенко Елена Алексеевна // Психологические исследования: электрон. науч. журн. 2009. N 5(7). URL: <http://psystudy.ru> (дата звернення 17.)4.2020).